

Peter A. Victor

A megtelt világ közgazdaságtana: Herman Daly élete és munkássága

Dombi Mihály könyvkritikája*

Herman Daly-t szakmai körökben az ökológiai gazdaságtan alapítójaként tartják számon. Ugyan a természeti erőforrások társadalmi-gazdasági rendszerben betöltött, alapvetően fizikai törvények által irányított meghatározó szerepét a Daly korát jóval megelőző gondolkodók is kiemelték már (mint például Malthus, Marx, Georgescu-Roegen), a leginkább ő tudta ezt megjeleníteni a neo-klasszikus közgazdasági gondolkodás ellenpólusaként. Alighanem azért, mert a főáramú közgazdaságtan az ő korára szakadt el a valós fundamentumoktól olyan elképesztő mértékben.

Herman Daly Texasban született egy évvel a második világháború kitérőse előtt, 1938-ban. Élete nagy részét az Egyesült Államok déli államaiban élte, ami munkásságát is jelentősen befolyásolta, akár a vallási meggyőződést, akár a bevándorlókkal való együttélés megítélését tekintjük. Ugyanakkor 2022 októberében lezárult az életmű, s ezt valószínűleg ő is sejtette, amikor vele együttműködésben készült ez a könyv. Ezt talán az is bizonyítja, hogy személyes háttérét, életútját mennyire részletesen mesélte el életrajzírójának, színesítve azt néhány csodálatos gyerek- és felnőttkori családi fényképpel.

Akadémiai állomáshelyei mellett (Yale, Louisiana State University, Maryland State University) a Világbankban is megalkuvást nem tűrve próbálta megújítani a közgazdasági gondolkodást. Bár ebben életében nem érhetett el olyan átütő sikereket, amilyeneket talán szeretett volna, egy dolog egészen biztos: gazdag életműve szilárd alap az őt követő generáció kutatóinak ahhoz, hogy termékenyebb talajba ültethessék egy szélesebb látókörű, a jóllétet középpontba helyező közgazdasági gondolkodás magvait.

Peter Alan Victor elismert kutató az ökológiai gazdaságtan területén, a következő generáció egyik prominense. Műveiben a steady state economics (megállapodott gazdaság) koncepciót mélyítette tovább. A bolygósztintű ökológiai határok tiszteletben tartása melletti jóllétközpontú fejlődési pályáról értekezett a Nature hasábjain (*Questioning economic growth*; Nature 468, 2010, 370–371. o.), pár évvel a „fánk

---

* Egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan és Világgazdaságtan Intézet, Környezetgazdaságtan Tanszék (A kézirat beérkezett: 2023.02.14. Elfogadva: 2023.03.14. Megjelent: 2023.04.03.)

gazdaság” koncepciójának – egyébként valóban jóval médiaképe-
sebb – megjelenése előtt (Raworth et al.: *A Safe and Just Space for
Humanity*, Oxfam Discussion Paper, 2012). Legnagyobb hatású mű-
vében a kanadai gazdaság növekedés nélküli forgatókönyveit ele-
mezte, és kiemelkedő lehetőségként a munkaidő lerövidítését jelölte
meg (*Managing without Growth: Slower by Design, Not Disaster*, Ed-
ward Elgar, 2008). Daly a könyvhöz írt előszavában egyébként pont
ezt a művet emeli ki: „...*milyen nagy öröm, amikor valaki nemcsak
megérti az elképzeléseinket, hanem használja és tisztázza is azokat*”
(xii. o.).

A könyv közel 300 oldalon, 13 fejezetben foglalja össze Herman
Daly életművét és legjelentősebb eredményeit. A mű bemutatása so-
rán először – a fejezetek sorrendjében – kiemelem az alkotás legiz-
galmasabb részeit, majd az általam érzékelt hiányosságokra mutatok
rá, ugyanebben a sorrendben.

Amellett, hogy a könyv Daly tudományos munkájára koncentrálna,
Peter Victor fontosnak tarja azt is, hogy a tudományos fejlődést a sze-
mélyes háttér tükrében mutassa be. A könyv első fejezete teljes mér-
tékben biográfiai jellegű, jó érzékkel alapozza meg és támasztja alá
a későbbi tudományos érdeklődés személyes gyökereit, például a fia-
talkori élményeket a bevándorlókkal és etnikumokkal általában. Az itt
bemutatott vallásos előéletnek is igen fontos szerep jut a későbbi tu-
dományos fejezetekben.

Herman Daly sok korszakalkotó újdonságot hozott a környezeti
motivációjú közgazdasági diskurzusba. A könyvben a szerző ezeket
nagyon alaposan elemzi, és ami külön élvezetessé teszi a művet,
hogy Daly meglátásainak evolúcióját kronológiai feszeséggel mu-
tatja be, lásd például a cél–eszköz skálát (End–Means Spectrum).
A könyv jelentős hozzáadott értéke, hogy – Daly munkásságára ala-
pozva – a 189. oldaltól kezdődően alapelvek formájában gyűjti össze
a steady-state economy alappilléreit.

Élvezetes a viták bemutatása a negyedik fejezetben, és itt is nyo-
mon követhető, hogyan vált például a „planetary boundaries” (a boly-
gó határai) megközelítés a megkérdőjelezettből a valamilyen szinten
elfogadottá. Victor részletesen – és jóval a Daly munkásságát meg-
előző művektől kezdődően – mutatja be például azt a folyamatot,
melynek során a közgazdaságtan elvesztette annak a lehetőségét,
hogy helyreállítsa a kapcsolatot az ökológiával, illetve általában a ter-
mészettudományokkal. Mindez segít rávilágítani, hogy a 90-es évekig
miért lehetett viszonylag mérsékelt hatása az ökoszisztémába való
beágyazottság ideájának, de ugyanilyen alapos a „steady-state eco-
nomics” koncepciójának a bemutatása is.

Jó megközelítés, hogy Victor feltárja a merőben más tudományos álláspontok gyökerét is. Saját kontextusukat tekintve védhetőnek mutatja be Solow és Stieglitz álláspontját arról, hogy a gazdasági rendszer meghaladhatja az ökológiai korlátokat (78. o.). Hasonló érzékletességgel és tárgyilagossággal ismerhetjük meg Daly szembenállását – a kiindulási alapját tekintve az imént említett neo-klasszikus közgazdászoknál hozzá egyébként sokkal közelebb álló – Mark Saggoffal, aki az ökológiai gazdaságtan holisztikus megközelítését filozófiai alapon utasította el. Az ő világnézetében „*a természetvédelem spirituális alapokon kell, hogy nyugodjon, nem pedig az ember természetet hasznosító törekvéséből*” (106. o.), így a természet semmilyen módon nem közelíthető meg vagy értékelhető a társadalom erőforrásaként.

A könyv kiválóan jár körül olyan nehezebben emészthető mozzanatokat is, mint Daly filozófiai és vallásos eredetű viszonya a darwinizmushoz és az evolúcióhoz. A munka mindvégig arányosan közelíti meg ezeket a kérdéseket, térben, ismeretekben és időben elhelyezve. Nem szépíti emellett azokat a helyzeteket sem, amikor Daly nem tudott teljesen meggyőző lenni. Érzékelteti például, amikor Daly – kissé kilépve elméleti kereteiből – a „scale–distribution–allocation” (méret–eloszlás–elosztás) hierarchia befolyásolásához szükséges politikai eszközökről értekezett (5. fejezet, 102–106. o.).

Tanulságos azon jelentős személyiségeknek a tudományos előéletét olvasni, akiknek a munkássága gyakran fél évszázadot is felölelt, így a neoklasszikus közgazdászok közül többen is „kilyukadtak” a természeti törvények valamilyen szintű integrálásához (Solow, Arrow), de Daly következetesen nem nézte el nekik a hibás alappozíciót. Mindeközben pedig a munka gazdag életrajzi és szakmai háttérinformációkkal is ellátja az olvasót.

A Herman Edward Daly életét bemutató könyv minden fejezetében tetten érhető, hogy milyen nagy mértékben támaszkodott munkáiban a múltbeli szerzők által felhalmozott, sokszor elfeledett tudásra. Talán leginkább a pénzzel kapcsolatos munkákkal foglalkozó résszel (12. fejezet) szemléltethető ez, mely téma Daly számára is egy viszonylag későn felfedezett kutatási terület volt. Egy másik megjelelése ennek a tisztelgésnek a mester/ellenlábos Georgescu-Roegen által megfogalmazott fund-flow (állomány–áramlás) modell és a gazdasági növekedés abszolút ökológiai korlátait bemutató eszmerendszer határtalan tisztelete, aki a legtöbbször idézte is elődjét a pályája során. A könyv szerzője egyébként számtalanszor érzékelteti Daly emberfeletti türelmét Georgescu-Roegen amúgy nehéz személyiségével kapcsolatban.

Bár összességében a mű nagyon élvezetes, tudományosan és életrajzi értelemben is kiválóan megírt alkotás, esetenként hiányérzete is keletkezhet az olvasónak. Többször, több formában is megjelenik a könyvben Daly élesen elutasító attitűdje a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek legitimizálását illetően. A könyv a hatodik fejezetben foglalkozik ennek filozófiai és gazdaságtörténeti háttérével, bár véleményem szerint a 2020-as évek elejére felhalmozott ismereteink alapján Victor itt sokkal jobban kidomboríthatta volna ennek jelentőségét [lásd például Schaffartzik, A.–Krausmann, F: *A socio-metabolic perspective on (material) growth and inequality*; in. Laurent, É.–Zwickl, K. (szerk.): *The Routledge Handbook of the Political Economy of the Environment*, Routledge, London, 2021, 47–59. o.]. Daly legaktívabb időszakában ez még nem volt annyira felkapott kutatási téma, de látható, hogy ennek ellenére erősen foglalkoztatta őt a kérdés.

A növekedésről szóló hetedik fejezet talán terjedelmében túl hosszúra sikerült és kevésbé ösztönöz az eredeti művek (újra)olvasására. Másrészt viszont érthető, hogy Victor „nem állhatta meg” ezt a részletes leírást, annyira éleslátású és annyira eredeti érveket sorakoztatott fel Daly a növekedéskritika évtizedei alatt, az 1970-es évektől 2013-ig. Talán hasznos lett volna azt is bemutatni, hogy napjainkban mennyire változatlan mederben folynak ezek a viták, illetve bemutatni például a degrowth mozgalmak kialakulását és kitörését a tudományos-filozófiai karanténból.

A pénzügyi rendszerről szóló tizenkettedik fejezet viszont kissé elnagyolt lett. Daly határozott ideái közül egyébként is – olvasóként és kutatóként – a teljes banki tartalék javaslata (253–259. o.) tűnik a leginkább „erősnek”, talán azért, mert ennek bevezetése egészen konkrét hatásokat okozna napjainkban. Ez a fejezet azért sikerült véleményem szerint kevésbé jól, mert nem mutatja be az érme másik oldalát: meglátásom szerint a modern pénzügyi rendszer egészen elképesztő innovációk sorozataként jelent meg, és bár tudjuk – és magam is terjesztem –, hogy a jövedelem növekedésével és a gazdaság méretével nagyon erősen együtt járnak a környezeti ártalmak, amit a pénzügyi rendszer „olajoz”, illetve – Daly analógiájával élve – alkotja annak vérkeringését [*On Economics as a Life Science*; *Journal of Political Economy* 76 (3), 392–406., 1968]. Ugyanakkor egyáltalán nem látjuk a jó oldalát ezeknek az innovációknak, ugyanis a mai élet színvonal eléréséhez ezek mind szükségesek voltak. Az emberiség bűne inkább az, hogy rugalmatlan és nem tud változtatni a kialakult rendszerein, még akkor sem, amikor már érzékeli, hogy nagy a baj. Ebben a formában ez a fejezet inkább elbeszélésszerű.

Ennek az ellenkezője is előfordul természetesen a könyvben, amikor a szerző Daly munkásságának megvalósult vagy megvalósuló ré-

szeit mutatja be. Ilyen az ISEW kialakítása (129–135. o.), ami például hazánkban sok egyetemen a gazdaságtudományi és néhány más képzési területen a kvázi kötelező környezetgazdaságtan-képzés része; vagy a globalizációról szóló tizenharmadik fejezet, ahol visszatérően találunk olyan Daly-idézeteket, melyek a kereskedelem adóelkerülésre visszavezethető káros környezeti hatásait írják le (268. o.).

Számomra különösen érdekesek a könyv magyar vonatkozásai. Említésre kerül Teller Ede, akit Daly a korai munkáiban idézett is az üvegházhatású gázok káros hatásainak korai felismerése kapcsán (például Daly, 1968, lásd fent). A globalizáció árnyoldalairól szóló fejezet arra is rávilágít, hogy a mai Magyarországnak milyen a helyzete a világgazdaságban: éppen bebetonozódó félperiféria, melyet a munkavállalói jogok folyamatos leépülése, a relatíve alacsony bérek és a természeti erőforrásokat figyelmen kívül hagyó és kizsákmányoló növekedési pálya jellemez.

Peter Victor több helyen is alázattal élte Herman Daly sokszínűségét. A könyv számtalanszor bizonyítja, hogy érdemes még ma is, a mesterséges intelligencia hajnalán feltekinteni az univerzális műveltség csúcsaira. Herman Daly e tekintetben ugyanis igazi úttörő volt. Neoklasszikus közgazdaságból lett a legjelentősebb társadalmi kérdések árral szemben úszó kutatója. Ennek kapcsán igen tanulságos, amikor a könyv részletesen elemzi Daly és családja ellehetetlenítését a Louisiana State University-n (9. fejezet).

Peter Victor számára Daly jellemének és munkásságának leginkább megbecsült vonása éppen ez az úttörő elhivatottság és a kitartás, mellyel elképzeléseit terjesztette. És valóban, Daly azokat a harcokat vívta, például egyetemén vagy a Világbankban, amiket – legalábbis nyíltan, formálisan – akadémiai szinten nekünk már nem kell megvívni. Meglátásom szerint a küzdelmek mai szintjéhez két Herman Daly is kevés volna, viszont egészen biztos, hogy az egyetlen nélkül ma nem járnánk még itt sem. (*Herman Daly's Economics for a Full World: His Life and Ideas*; Routledge, Oxon–New York, 2022, 300 oldal)